

Sun, S. (2023). The Confucius Institutes: China's Cultural Soft Power Strategy. *Journal of Culture and Values in Education*, (1), 52-68. doi: <http://dx.doi.org/10.46303/jcve.2023.4>

Валентина БАБІНА

кандидат політичних наук, доцент
доцент кафедри міжнародних відносин та права
Національний університет «Одеська політехніка»

ДЕМОКРАТІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році поставило перед нашою державою безпрецедентні виклики – не лише у сфері оборони, а й у контексті збереження та розвитку демократичних інститутів. У ситуації, коли війна стала повсякденною реальністю, українське суспільство опинилося на перехресті: як забезпечити національну безпеку, не відступивши від принципів правової держави, відкритого громадянського контролю та вільного політичного процесу?

У цьому контексті особливого значення набувають питання безпекових гарантій – як тимчасових, у вигляді двосторонніх і багатосторонніх домовленостей із партнерами, так і стратегічних, через інтеграцію в євроатлантичні структури безпеки, насамперед НАТО. Однак безпекові гарантії не можуть і не повинні розглядатися у відриві від внутрішнього стану демократії – адже саме стійка демократія є запорукою надійної оборони та міжнародної довіри.

З початку повномасштабного вторгнення Україна почала активно розвивати нову архітектуру безпекових відносин із партнерами. Цей процес має двовекторний характер: з одного боку – прагнення до колективної безпеки через інтеграцію в НАТО, з іншого – укладення двосторонніх безпекових угод з державами-партнерами, зокрема в межах «Вільнюської декларації» та її наступних форматів.

На сьогодні ці угоди мають переважно політико-правовий характер, з чіткими, але не завжди юридично обов'язковими формулюваннями. Більшість документів передбачає:

- системну оборонну допомогу Україні;
- спільну реакцію на загрози;
- підтримку реформ у секторі безпеки й оборони;
- консультаційний механізм у разі нового нападу.

Ці угоди також закладають базу для довгострокового співробітництва, що, своєю чергою, має зміцнити обороноздатність України без прив'язки до щорічного політичного циклу в державах-партнерах. Хоча вони не замінюють повноцінних гарантій, як це було б у межах статті 5 Північноатлантичного договору, їх роль у формуванні де-факто безпекового щита для України є вагомим.

Особливу увагу було приділено темі відповідальності сторін та прозорості механізмів імплементації. Учасники саміту наголошували на важливості громадського моніторингу виконання положень таких угод, щоб запобігти ситуаціям, коли зобов'язання залишаються декларативними.

У контексті демократичного розвитку, наявність чітко визначених угод із країнами-партнерами також виступає гарантією політичної стабільності: підкріплення зобов'язань ззовні дозволяє зосередити внутрішню політику на реформах, а не виключно на кризовому реагуванні.

Прагнення України до повноцінного членства в НАТО є не лише політичним курсом, закріпленим у законодавстві, а й стратегічною відповіддю на потребу в довгострокових, юридично обов'язкових безпекових гарантіях. Саме стаття 5 Північноатлантичного договору, що передбачає колективну оборону, сприймається як найнадійніша форма стримування агресора.

Під час громадського саміту учасники підкреслювали: членство в Альянсі не суперечить розвитку української демократії, а навпаки — виступає каталізатором для реформ у сферах управління, цивільного контролю над армією, прав людини, боротьби з корупцією. Вступ до НАТО розглядається не як виключно військово-політичний акт, а як інтеграція у спільноту демократичних держав із високими стандартами відповідальності та прозорості.

У короткостроковій перспективі Україна зосереджується на:

- виконанні індивідуальної програми співпраці з Альянсом;
- розширенні сумісності ЗСУ з арміями країн-членів;
- активізації політичного діалогу з ключовими столицями НАТО.

Серед головних викликів названо політичні бар'єри в окремих державах-членах, що потребують посиленої роботи української дипломатії та громадського сектору на зовнішньому треку. Також наголошено на важливості інформування українського суспільства про реальні механізми вступу до НАТО, що сприятиме зростанню громадської підтримки, необхідної для демократичного ухвалення рішень.

Окрему увагу саміт приділив необхідності транзиту від тимчасових угод до постійного членства, де проміжний етап у вигляді безпекових зобов'язань від ключових партнерів (США, Велика Британія, Німеччина, Франція тощо) має стати трампліном до Альянсу.

В умовах війни українське громадянське суспільство демонструє безпрецедентний рівень мобілізації та відповідальності. Окрім гуманітарної, волонтерської та інформаційної діяльності, важливою стає інституційна участь у

формуванні та контролі за реалізацією безпекової політики. Громадські організації, аналітичні центри та експертні спільноти не лише адаптуються до умов воєнного часу, а й виступають мостом між владою та суспільством.

Один із головних викликів – відсутність сталого механізму моніторингу виконання безпекових угод, укладених з партнерами. Учасники саміту наголосили: для того, щоб ці угоди стали дієвими, потрібна їх публічна доступність, зрозумілість і підзвітність, зокрема через:

- створення незалежних аналітичних платформ для аналізу реалізації
- зобов'язань;
- запровадження відкритої звітності про поставки, інституційну
- підтримку, політичні консультації;
- розширення участі громадськості у парламентському контролі над
- сектором безпеки й оборони.

Також вказувалося, що демократичний цивільний контроль за Збройними силами є ключовим елементом довіри з боку партнерів. Без чіткої вертикалі контролю, відкритості оборонного бюджету та підзвітності військового командування повноцінне членство в НАТО є малоімовірним.

Важливу роль відіграє інформування населення - не лише про ризики та військові загрози, але й про саму логіку укладення безпекових домовленостей. Активна участь суспільства в цих процесах формує національний консенсус щодо стратегічного напрямку безпекової політики.

Воєнний стан, запроваджений у відповідь на російську агресію, природно обмежив деякі політичні свободи та змінив динаміку взаємодії між державними інституціями та громадськістю. У таких умовах виникає критичне завдання: зберегти функціональність демократичної системи, не втрачаючи її змісту заради доцільності.

Серед основних викликів самі учасники саміту визначили:

- звуження політичного плюралізму – партійна конкуренція обмежена,
- медіапростір став більш уніфікованим;
- ризик централізації влади – посилення виконавчої вертикалі без
- достатнього парламентського контролю;
- обмеження свободи слова – з огляду на необхідність дотримання
- інформаційної безпеки;
- виклики для виборчого процесу – невизначеність щодо можливості
- проведення виборів у воєнний чи післявоєнний період.

Водночас було відзначено, що демократія не є перешкодою для ефективного захисту, а навпаки – її наявність зміцнює довіру суспільства до влади та згуртовує націю. Саме через відкритість до діалогу, підзвітність і розвинуту систему самоконтролю Україна змогла консолідувати суспільство та забезпечити стабільність у надзвичайно складних умовах.

Пропоновані інструменти підтримки демократії:

- запровадження гнучких механізмів парламентського контролю, адаптованих до умов війни;
- підтримка незалежних ЗМІ та платформ громадського моніторингу;
- розширення цифрової демократії, зокрема, використання онлайн-інструментів для участі громадян у прийнятті рішень;
- посилення прозорості у сфері оборонних закупівель та фінансування армії;
- поступове повернення до виборчого процесу, коли дозволять обставини – із широким залученням міжнародних інституцій.

Поточна безпекова ситуація в Україні демонструє, що зовнішня підтримка та внутрішня демократія мають бути взаємодоповнювальними елементами. Як засвідчив саміт, безпекові гарантії можуть бути ефективними лише за умови функціонування прозорих, підзвітних інституцій та активної ролі громадянського суспільства.

Ключові висновки, що випливають з аналізу безпекових гарантій для України в умовах війни, свідчать про необхідність комплексного підходу до зміцнення обороноздатності та збереження демократичних засад. По-перше, безпекові угоди з міжнародними партнерами є важливим, але тимчасовим інструментом, який має стати проміжним етапом на шляху до повноцінного членства України в НАТО. По-друге, війна не заперечує потреби в демократії – навпаки, саме демократичні інститути є основою національної стійкості. По-третє, активна участь громадянського суспільства у безпековому процесі суттєво підвищує легітимність прийнятих рішень і зміцнює довіру міжнародних партнерів. Також варто підкреслити важливість збереження політичного плюралізму навіть в умовах воєнного стану, що є свідченням життєздатності демократичного устрою. У свою чергу, стійка демократія сприяє не лише внутрішній стабільності, а й наближає Україну до європейського та євроатлантичного безпекового простору.

На основі вищезазначеного формуються й відповідні рекомендації. Передусім, слід інституціоналізувати механізми громадського моніторингу виконання безпекових угод, зокрема через створення публічних індикаторів оцінювання їх реалізації. Не менш важливим є запровадження регулярної звітності уряду перед громадськістю щодо отриманої міжнародної оборонної допомоги, що підвищить прозорість і підзвітність. Наступним кроком має стати посилення комунікаційної стратегії щодо вступу України до НАТО - як на внутрішньому рівні, так і в міжнародному дискурсі. Вкрай необхідним залишається формування гарантій проведення чесних виборів у післявоєнний період із широким залученням міжнародних спостерігачів та партнерських інституцій. Нарешті, важливо розробити міжсекторальні механізми, які забезпечать ефективну участь громадян у формуванні безпекової політики держави, зміцнюючи таким чином як обороноздатність, так і демократичну легітимність.

Україна має шанс стати прикладом того, як демократія не тільки виживає під час війни, а й розвивається, формуючи новий тип держави - сильної, відкритої та здатної до самооновлення в умовах постійних загроз.

Список використаних джерел

- Аналітичний огляд за результатами громадського саміту «Безпекові гарантії для української демократії в умовах війни». (2024). *Громадянська мережа ОПОРА*. Retrieved from <https://www.oporaua.org/viyna/analitichniy-oglyad-zarezul-tatami-gromads-kogo-samitu-bezpekovi-garantiyi-dlya-ukrayins-koyi-demokratiyi-v-umovah-viyni-25293>
- Відносини з Україною (2025). Офіційний сайт НАТО. Retrieved from https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm
- Тодоров, І., Тодорова, Н. (2024). Безпекові гарантії для України: очікування та реальність. *Геополітика України: історія і сучасність*. (1(32)). 19-32. Retrieved from <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/305011>
- Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). (2023). *Національна безпека і оборона*. (3-4 (193-194)). Retrieved from https://razumkov.org.ua/images/2023/10/11/NSD193-194_2023_ukr_all.pdf
- Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». (2021). *Верховна Рада України*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>